



# ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Επιμέλεια: Γιώργος Χρυσοβιτσάνος



πρόσωπα  
θέατρο  
μουσική  
εικαστικά  
σινεμά  
media



# Ο άνθρωπος της στοάς Ορφέως

**Γιώργος Χρυσοβιτσάνος**

**A**ναμφισβήτητα, ένας από τους σημαντικότερους θεατράνθρωπους παγκοσμίως, ένα «πολιτισμικό φαινόμενο», όπως τον χαρακτήρισαν. Τα εκατό χρόνια από τη γέννηση του Κάρολου Κουν –βασικού συνομιλητή του Κωνσταντίνου Καραμανλή σε πολιτιστικά θέματα– γιορτάζονται φέτος με παραστάσεις, εκδηλώσεις και έκθεση στο Μουσείο Μπενάκη. «Με ενδιαφέρει να είμαι δάσκαλος όσο και σκηνοθέτης. Περισσότερο η διδασκαλία με ενδιαφέρει, γιατί πιστεύω πως σκηνοθεσία άρτια δεν γίνεται χωρίς διδασκαλία.» Η φιλοσοφία του μεγάλου δάσκαλου, με λίγες απλές λέξεις.



Ήταν το αίνιγμα της γειτονιάς. Ο άνθρωπος με την αόρατη ζωή. Τον έβλεπα να προχωρά στο πεζοδρόμιο, ντυμένος στα σκούρα, σκυφτός

και βυθισμένος στις σκέψεις του, το άφιλητρο στα κιτρινωμένα δάχτυλα, με τα μάτια του καλά οχυρωμένα πίσω από χοντρούς φακούς, να συ-

ναντιούνται σπάνια με τα περίεργα βλήματα όσων τύχαινε να διασταυρωθούν μαζί του. Στις αρχές της δεκαετίας του '60, είχαν αρχίσει ήδη να ασπρίζουν τα γκρίζα γένια του μοναχικού κυρίου που κατοικούσε στο υπερυψωμένο ισόγειο της επί της οδού Νοταρά 23 πολυκατοικίας, στα Εξάρχεια. Παρόλο που μας χώριζαν μόνο δύο όροφοι από το πατρικό διαμέρισμα ως το ισόγειο, δεν γνώριζα τίποτα για την προσωπική ζωή αυτού του ανθρώπου που κάποιοι θεωρούσαν ήδη ζωντανό θρύλο. Ο Κουν ήταν απρόσιτος και ερμητικός για τους υπόλοιπους ενοίκους. Ουδείς κατείχε επαρκή στοιχεία, ώστε να συνθέσει έστω και ένα κουτσομπολιό, ένα «παρασκήνιο» για το διάσημο γείτονα. Απλή η εξήγηση: το λιτό δωάρι με τα μπαμπού έπιπλα και τους σωρούς των βιβλίων και των δίσκων –κρυφοκοίταζα, βέβαια, από την εξώπορτα που άφηνε ανοιχτή η καθαρίστρια– δεν ήταν σπιτικό αλήθι ψυχαστήριο, ένα μέρος για να αναπαύεται ο δάσκαλος έπειτα από τις εξοντωτικές πρόβες. Το πραγματικό σπίτι του ήταν το πιο ξακουστό υπόγειο της χώρας, το θέατρο Τέχνης, στη στοά Ορφέως. Εκεί υπήρχε και δημιουργούσε, εκεί «γεννούσε», ανάμεσα στα «παιδιά» του ο Κουν. Εκεί κυλούσε μέσα σε καθημερινό



Ο Κουν μιλάει στους ηθοποιούς του, παραμονή παράστασης στην Επίδαυρο.

δημιουργικό οίστρο μια ζωή που ήταν μυστήριο για τους απέξω. Μέσα σε αυτή τη σπηλιά του θεατρικού Αλή Μπαμπά, φωτισμένοι υποβλητικά από προβολείς, σε απόσταση αναπνοής από τους ηθοποιούς, αιφνιδιασμένοι από τα τοιμηρά κείμενα, την προκλητική κινησιολογία, τους αλλόκοτους ήχους και τις γκροτέσκες φάτσες, βλέπαμε να ξεπετάγονται μέσα από το ταχυδακτυλουργικό καπέλο του μετρ λαγός από ατόφιο χρυσάφι. Γίναμε μέρος και εμείς του σκηνικού, του θιάσου και της δράσης, γνωρίσαμε την απόλυτη μέθεξη και το κυριότερο, μάθαμε να βλέπουμε θέατρο. Γιατί μαθητές του Κουν δεν ήταν μόνο οι ηθοποιοί του, αλλή και οι θεατές του. Όταν ανέβαινες τα σκαλιά μετά



Ο Κουν επί το έργον σε προετοιμασία τραγωδίας.

την παράσταση, ένωθες μεταμορφωμένους. Όπως γράφει η Κάτια Γέρου, στέλεχος του Θεάτρου Τέχνης, «Οι παραστάσεις του Κουν είχαν τόση ένταση, ήταν τόσο απρόβλεπτες και θερμές, οι ηθοποιοί του έπαιζαν με τόσο πάθος και φινέτσα, μιλούσαν τόσο καιρία για τη ζωή μέσα από τους ρόλους τους, που πραγματικά έμπαινες, θέληντας και μη, σε μία άλλη διάσταση, ως άνθρωπος πρώτα απ' όλα. Βγαίνοντας από μία παράσταση του Κουν, έβλεπες τη ζωή με άλλη μάτια, όσο νέος και αθώος και χωρίς παιδεία κι αν ήσουν».

Ένας ακόμα Έλληνας της Ανατολής που αφύπνισε πολιτιστικά τους Ελλαδίτες, μετά τον Αιξανδρινό

Καβάφη και παράλληλα με το Σμυρνιό Σεφέρη, ο Κουν από την Προύσα, την πατρίδα του Καραγκιόζη. Είναι αμφίβολο αν ο δάσκαλος είχε δει παραστάσεις του θεάτρου σκιών, όταν ήταν παιδί. Γιος πάμπλουτου εμπόρου, του Ερρίκου Κοέν, κατά το ήμισυ Έλληνα χριστιανού και κατά το ήμισυ Γερμανοπολωνοεβραίου, ο Κουν μεγάλωσε στην Κωνσταντινούπολη, κλεισμένος σε ένα μεγαλοαστικό σπίτι, με μία Γερμανίδα γκουβερνάντα, έναν παπά και μία καθηγήτρια πιάνου ανάμεσα στους κατ'οίκον διδασκάλους. Η φαντασία αυτού του υπερπροστατευμένου παιδιού απελευθερωνόταν μέσα στο μεγάλο σαλόνι, το οποίο μετέτρεπε σε σκηνή, με ηθοποιούς φιγούρες που έκοβε από περιοδικά μόδας, τα έπιπλα σαν σκηνικά (οι πολυθρόνες βράχοι και τα χαλιά θάλασσα) και τον ίδιο να παίζει δικές του μελωδίες στο πιάνο. Την εφηβεία του την πέρασε οικότροφος στην αμερικανική Ροβέρτσιο Σχολή της Πόλης, μία κοσμοπολίτικη κυψέλη με μαθητές διαφόρων εθνικοτήτων. Το ταλέντο του πρωτοδοκιμάστηκε στον θεατρικό όμιλο της σχολής, όπου ο Κουν συμμετείχε στις παραστάσεις, διαπρέποντας σε γυναικείους ρόλους. Ύστερα από έναν χρόνο στη Σορβόνη, όπου σπούδασε αισθητική, εγκαθίσταται στην Ελλάδα το 1929 και προσλαμβάνεται ως καθηγητής αγγλικής φιλολογίας στο αμερικανικό κολλέγιο. Δύο άνθρωποι τον «σημαδεύουν»: ο Φώτης Κόντογλου που

τον βοήθησε να γνωρίσει την Ελλάδα και ο Γιάννης Τσαρούχης, με τον οποίο ιδρύει τη Λαϊκή Σκηνή το 1933. Μαζί τους και ο δημοσιογράφος, Διονύσιος Δεβάρης, που είχε ενθουσιαστεί από τη σκηνοθετική δουλειά του στο κολλέγιο. Στο μεσοπόλεμο, ο Κουν συνεργάζεται με τους θιάσους της Μαρίας Κοτοπούλη και της κυρίας Κατερίνας και το 1942, μέσα στη γερμανική κατοχή, ιδρύει το Θέατρο Τέχνης. Οι πρόβες της «Αγριόπαπιας» του Ίψεν γίνονται στο δωμάτιο μίας αυλής της Ζωοδόχου Πηγής 9. Παίζουν ο Βασίλης Διαμαντόπουλος, ο Λυκούργος Καλλιέργης, ο Παντελής Ζερβός, η Βάσω Μεταξά, η Καίτη Λαμπροπούλου και ο ίδιος ο σκηνοθέτης. Το 1954, και αφού αντιμετώπισε μεγάλες οικονομικές δυσχέρειες, βρίσκει μόνιμη στέγη στο κυκλικό υπόγειο της στοάς Ορφέως. Ταμπουρωμένος μέσα σε αυτό το οχυρό πολιτισμού, παράγει μαγεία σε πείσμα των αδαών. Το 1959, στο Ηρώδειο, οι «Όρνιθες» του γιουχαίζονται. Τρία χρόνια αργότερα, οι «Όρνιθες» βραβεύονται στο Φεστιβάλ των Εθνών στο Παρίσι, ενώ οι Γάλλοι κριτικοί γράφουν ύμνους. Μέσα τον αμφισβητούν και τον χλευάζουν, έξω τον αναγνωρίζουν και του προτείνουν να σκηνοθετεί στα μεγαλύτερα θέατρα της Ευρώπης και των Η.Π.Α. Δέχεται μόνο την



Ο Κουν επί το έργον, διδάσκοντας τραγωδία.

πρόσκληση του Βασιλικού Σαιξπηρικού Θεάτρου της Βρετανίας και ανεβάζει «Ρωμαίο και Ιουλιέτα» στο Στράτφορντ, το 1967, μία παράσταση που χαρακτηρίστηκε ως η καλύτερη σαιξπηρική της τελευταίας δεκαετίας.

Ενώ θα μπορούσε να δρέψει δάφνες στο εξωτερικό, εκείνος επιμένει να εργάζεται στην Ελλάδα, αναζητώντας, όπως είπε ο Μάριος Πλωρίτης, «τη συνέχεια μιας ουσιαστικά ρωμείκης παράδοσης, λιτρωμένης από προγονοληψίες και λογιοστατισμούς, ξενότροπους αισθηματισμούς και ηθογραφικές γλυκερότητες». Από τα έργα του Θεάτρου Τέχνης βγαίνουν ηθοποιοί, σκηνοθέτες, συγγραφείς, μουσικοί, σκηνογράφοι. Πα-



Αισχύλου, Πέρσες. Διεθνές Θεατρικό Φεστιβάλ Λονδίνου, 1965.

ράλληλα, μυεί το ελληνικό κοινό στα σύγχρονα θεατρικά ρεύματα. Ιονέσκο, Μπέκετ, Άλμπι, Βάις, Πίντερ, Αραμπάη, δίπλα στους Σαίξπηρ, Τσέχωφ, Πιραντέλλο, Μπρεχτ, Μίλλερ και Γουίλιαμς. Από κοντά και οι νέοι Έλληνες συγγραφείς: Καμpanέλης, Αναγνωστάκη, Σκούρτης, Κεχαΐδης, Μουρσελάς.

Εργάζεται ως το τέλος. Το βράδυ της 14ης Φεβρουαρίου 1987 έχει πρε-

μιέρα «Ο ήχος του όπλου» της Λούϊζας Αναγνωστάκη, το τελευταίο έργο που σκηνοθέτησε. Το ίδιο βράδυ, ο Κουν πεθαίνει στο νοσοκομείο Υγεία. «Το εντονότερο στοιχείο πάνω του ήταν τα χέρια του», γράφει η μαθήτριά του Μάνια Παπαδημητρίου. «Ισχυρά χέρια που έσκιζαν τον αέρα σαν να κολυμπούσαν, όταν ήθελε να δείξει ένα συναίσθημα. Τον ξαναθυμήθηκα, όταν είδα τον πατέρα μου, λίγο πριν πεθάνει, να μας δείχνει με το χέρι πάνω στο ταβάνι τις σκιές που ήνε πως βήπει κανείς πριν από το τέλος, μα φαίνεται πως οι μεγάλοι καλλιτέχνες δεν σταματούν να τις κοιτούν από όταν ήταν παιδιά». ▲



Γιάννης Τσαρούχης, Κάρολος Κουν, Διονύσης Φωτόπουλος.

(Αποσπάσματα από το βιβλίο *Κάρολος Κουν, Κάνουμε θέατρο για την ψυχή μας*)





Ένα άλλο «οικογενειακό» στιγμιότυπο στο σπίτι του Γ. Ν. Παπανικολάου στη Νέα Υόρκη. Πίσω του (στη μέση) εικονίζεται η Μπέττυ Κοτζιά και πίσω της ο διοπτροφός, Γιώργος Κοτζιάς.

λάου, Δήμαρχος Κύμης και τέσσερις φορές Βουλευτής Καρυστίας, ήταν εγκλιωβισμένος στην εκλογική του περιφέρεια, με κύρια αποστολή την επίλυση των παθολογικών ευρημάτων των ψηφοφόρων του και των υγειονομικών προβλημάτων της περιοχής του. Έτσι, σύμφωνα με τις παραδοσιακές δομές της ελληνικής κοινωνίας της εποχής, θυσίασε ο ίδιος τις ευρύτερες σπουδές του στο εξωτερικό, ονειρευόμενος να χρήσει διάδοχό του –στην επαγγελματική άσκηση της ιατρικής και στην ενασχόληση με την τοπική αυτοδιο-

κηση και την πολιτική– το μονάκριβο γιο του, ο οποίος, χωρίς να αγνοεί τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την παράδοση, είχε πολύ μεγαλύτερες πνευματικές ανησυχίες και περισσότερο φιλόδοξα σχέδια από τα δικά του!

Ο Γεώργιος Παπανικολάου ήταν βέβαιος ότι για να μπορέσει να συμβάλει στην προαγωγή της πανανθρώπινης ιατρικής έρευνας δεν υπήρχε άλλη λύση από το να μετεκπαιδευτεί και να σταδιοδρομήσει στην κεντρική Ευρώπη ή στον Νέο Κόσμο. Έτσι, παρά τις παραινήσεις και τις



ταξικές ανισότητες, χωρίς βλαβερούς δογματισμούς και χωρίς να προσπαθεί να μετουσιώσει τους νεανικούς σοσιαλιστικούς προσανατολισμούς του σε ενεργό πολιτική δράση.

## Η δεύτερη διλημματική επιλογή του

Το ξεκίνημα της σταδιοδρομίας του Γεωργίου και της ακώριστης Μάχης Παπανικολάου στη Νέα Υόρκη ήταν γεμάτο οικονομικές δυσκολίες. Αρκεί να σημειωθεί μόνο πως όταν το ζεύγος των Ελλήνων μεταναστών έφτασε στον Νέο Κόσμο, τα χρήματα που διέθετε μόλις και μετά βίας έφταναν για να ζήσουν δύο εβδομάδες. Έτσι, αναγκάστηκαν και οι δύο να εργαστούν αμέσως σ' ένα εμπορικό κατάστημα. Ο ένας πουλώντας χαλιά και παίζοντας βιολί το βράδυ σε νυχτερινά κέντρα κι η άλλη ράβοντας κουμπιά, με αμοιβή 5 δολλάρια την εβδομάδα. Ευτυχώς, όμως, ο Παπανικολάου διορίστηκε σύντομα βοηθός του παθολογοανατομικού τμήματος του νοσοκομείου της Νέας Υόρκης, ύστερα από μεσοδιάβαση του διάσημου γενετιστή του Πανεπιστημίου Κολούμπια, Τ.Χ. Μόργκαν, ο οποίος σε μία κλασική μονογραφία του («Heredity and Sex») για την κληρονομικότητα και το φύλο είχε αφιερώσει δύο σελίδες γύρω από τα ευρήματα της διδακτορικής διατριβής του νεαρού ερευνητή,

που είχε εκπονηθεί στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου.

Η δημιουργικότερη αλλιά και σκληρότερη περίοδος των ανεξάντητων ερευνητικών προσπαθειών του ήταν η 10ετία του 1920. Η πρώτη σχετική ανακοίνωση έγινε πριν από 80 χρόνια (1928) με τίτλο: «Νέα διάγνωση του καρκίνου» («New Cancer Diagnosis»). Ήταν η εποχή κατά την οποία πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες κλινικο-εργαστηριακές μελέτες του για την διαγνωστική αξία της κυτταρολογικής εξέτασης του κοιλιακού επιχρίσματος.

Εκείνη ακριβώς την περίοδο, ο Ελευθέριος Βενιζέλος – που έδειχνε ζωηρό ενδιαφέρον για τα θέματα της ανώτατης παιδείας– σκέφτηκε πως το Εθνικό Πανεπιστήμιο θα ήταν πολύ τυχερό εάν κατόρθωνε να τον πείσει να γυρίσει στην Ελλάδα για να ενισχυθεί η αποδοτικότητα και να εξυψωθεί το κύρος της μοναδικής τότε Ιατρικής Σχολής.

Χαρακτηριστική, επί του προκειμένου, είναι η προφητική απάντηση του Γεωργίου Παπανικολάου προς τον Ελευθέριο Βενιζέλο, όπως περιγράφεται από τον επιστήθιο φίλο του δημοσιογράφο, Κωστή Μπαστιά, που μαζί με τον κορυφαίο νευροφυσιολόγο, Γεώργιο Γ. Κοτζιά και πολλούς άλλους συμπατριώτες του ανήκαν στο στενό «οικογενειακό» του περιβάλλον στη Νέα Υόρκη. Ο σεμνός Κυμαίος μετανάστης – ερευνητής, αφού πρώτα σημειώνει πως για την επιστροφή του στην πατρίδα

δεν τίθεται θέμα διπλοσισιασμού των αποδοχών του, επισημαίνει με μεγάλη σαφήνεια τα ακόλουθα, τα οποία αντιγράφουμε, χωρίς σχόλια, γιατί, δυστυχώς, εξακολουθούν σε σημαντικό βαθμό να ισχύουν στον τόπο μας ακόμη και επί των ημερών μας.

«Το πρόβλημα δεν είναι να μετακαλέσουμε έναν Έλληνα επιστήμονα από ένα ξένο πανεπιστήμιο σ' ένα δικό μας, γιατί αυτή είναι η εύκολη πηλευρά του ζητήματος, αλλιά ν' αποκτήσουμε συνείδηση της σημασίας που έχει η επιστημονική έρευνα, την κολλοσσιαία οικονομική προικοδότηση που χρειάζεται, την συνεχή αύξηση των κονδυλίων ερεύνης. Κι αν ακόμα δεχθούμε πως σεις έχετε και την έφεση και το πάθος μιας τέτοιας δημιουργίας, μπορείτε να εγγυηθείτε, οποιονδήποτε, πως θα την έχουνε κι οι διάδοχοί σας; Οπότε, ποιο θα είναι το αποτέλεσμα; Η αχρήστευση ενός επιστήμονος χωρίς λόγο και χωρίς καμία ωφέλεια για τη χώρα, αλλιά προς βλάβη και του επιστήμονα και της Ελλάδος».



Άρθρο Σ. Μαρκέτου και Γ. Κρεατσά

## Επίμετρο

Ο Γεώργιος Ν. Παπανικολάου δημιούργησε ένα ανθρωποσωτήριο επιστημονικό έργο με το οποίο κέρδισε την αθανασία και την αιωνιότητα. Ο κορυφαίος Έλληνας ερευνητής, του οποίου οι οδυσσειακές περιπέτειες της ζωής του σημαδεύτηκαν από φοβερές διλημματικές αποφάσεις, αδικήθηκε (ατυχώς) από το θεσμό των βραβείων Νόμπελ, αλλιά δικαιώθηκε (ευτυχώς) από τους δέητους της παγκόσμιας ιστορίας των βιοϊατρικών επιστημών. ▲

---

*Ο κ. Σπύρος Γερ. Μαρκέτος είναι Ομότιμος Καθηγητής Ιστορίας της Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών και Πρόεδρος της Βαλκανικής Εταιρείας Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Ιατρικής.*

*Ο κ. Γεώργιος Κ. Κρεατσάς είναι Αντιπρύτανης και Καθηγητής Μαιευτικής και Γυναικολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.*

## Τα σμόκιν δεν είναι παντοτινά

**Γιώργος Χρυσοβιτσάνος**

**Ο** Τζέιμς Μποντ είναι εδώ, χρόνια μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Το πνευματικό τέκνο του Ίαν Φλέμινγκ δεν έμεινε ανενεργό μετά την Πτώση του Τείχους, όχι τόσο επειδή «κακοί» δεν είναι μόνο οι Σοβιετικοί, όσο διότι ο 007 είχε κυριαρχήσει στο κινηματογραφικό κοινό μέσω κυρίως του life style του. Ο «Κατάσκοπος που γύρισε

από το κρύο», δηλαδή ο Ρίτσαρντ Μπάρτον που περνούσε τα πάνδεινα στο χιονισμένο Βερολίνο, φορώντας μονίμως μία βρόμικη καμπαρντίνα, επέστρεψε αμέσως στην κατάψυξη. Αντίθετα, ο Σον Κόννερι που επέβαλε υψηλό στιλ με την πρώτη κιάλας εμφάνισή του στο «Δρ. Νο», είναι κλασικός, όπως ένα σμόκιν. Για το μέσο θεατή τα πολυτελή αντικείμενα και τα ωραία κορίτσια που περιβάλλουν τον

Μποντ αποτελούσαν πάντα ένα άπιαστο όνειρο, μία διαρκή φαντασίωση. Οι εχθροί του δημοφιλέστερου ήρωα στην ιστορία του σινεμά άθλαζαν, ανάλογα με τις εποχές. Ρώσοι και Κινέζοι πράκτορες, «βαρώνοι» ηρωίνης και κοκαΐνης, βιομήχανοι, εφοπλιστές, Άραβες, προδότες, εξωμότες, Βορειοκορεάτες, ακόμα και ένας μεγιστάνας των ΜΜΕ που θυμίζει το Μέρντοκ. Ο τρόπος ζωής παρέμενε ο ίδιος: γυναίκες- εξώφυλλα, σουίτες στα καλύτερα διεθνή ξενοδοχεία, ρουλέτα, πανάκριβα κοστούμια, ντράι μαρτίνι, Άστον Μάρτιν, Φεράρι και μία απίστευτη ευκολία άμεσης μετακίνησης από το ένα μέρος του πλανήτη στο άλλο (ή και εκτός γήινης ατμόσφαιρας, όπως στο «Moonraker»). Κανείς όσο αφελής και αν είναι δεν πιστεύει ότι οι κατάσκοποι ζουν μέσα σε τόση χλιδή. Πιο κοντά στην πραγματικότητα ήταν ο Χάρι Πάλλμερ, ο διοπτροφόρος πράκτορας, που έμενε σε ένα



Σ. Κόννερι

